

önmagukat is értékelhetik tanulóink, a közösségi értékek megismerésének folyamatában formálódik és alakul ki megfelelő *önértékelési szintjük*, melynek jellemzőivel tanulmányunk folytatásában kívánunk foglalkozni.

JEGYZETEK

- [1] Vö. Riesz Béla: A közösségi magatartás értékelésének módszertani kérdései. *Módszertani Közlemények* 1979. 19. évf., 5. szám.
- [2] Az 5. a L/1 közösségi rangsora elkészítésének alapja az a táblázat, amelyen az egyes órsók, az osztály átlaga és az önértékelés összesített számadatai találhatóak valamennyi órs vonatkozásában. A táblázat egészének ismertetése helyett csupán annak elkészítési módját ismertetjük egy tanulóra vonatkoztatva:
L/11. sz. tanuló választottsága (a rangskálán melyik helyre hányan választották?):
I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. ... XII. ... XVIII.
4 6 4 3 3 3 1 1 1 1 1 1
- A helyezési számot besorozva a rangsorolási számokkal az így nyert értékeket összeadva kaptuk meg azt a összesített pontértéket, amely a többi társak pontértékeivel összehasonlítva, az órsók és az osztályközösség egészében teszi lehetővé a rangsorolást. Az órsók eloszlásában:
- $$\begin{array}{r} L/1 = 38 \text{ III. hely} \\ L/2 = 23 \text{ I. hely} \\ F = 76 \text{ V. hely} \end{array}$$
- a 137 összesített pontszám az osztály rangsorában a III. helyezést jelenti. A tanulói önértékelés reális, amennyiben a II. helyre rangsorolja önmagát, az átlagtól való csekély eltéréssel.
- [3] *Pataki Ferenc*: A kiscsoportkutatás elméleti problémái. *Csoportlélektan*, Budapest, 1969. 36. (Lásd még: Riesz Béla: „Főiskolai hallgatói csoportok struktúrájának vizsgálata” és vonatkozó jegyzetei. *Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*, Szeged, 1973. 319–330.)

DR. KRONSTEIN GÁBOR
Budapest

Példaképek a pedagógiában

A nagy emberi-erkölcsi alaptípusoknak – mint amilyen az askéta, az epikureus, a sztoikus, a cinikus, a hedonista – változó rangja-becsülete a társadalom értékrendjében mindig tanulságosan tükrözte a közélet, a korszellem változásait. Ez nyomon követhető a pedagógiai példaképek mai változásaiban is.

Nevelési kultúránk nehezen túlbecsülhető vívmánya, hogy a folyamatos korszerűsítés elmélete évtizedünkben az epikureus magatartást emelte mindenhatóvá. Mégpedig tapasztalati alapon, tudományos eszközökkel. Ez történt, amikor az aktivizáló-kreatív szemlélet, módszerek és munkaformák személyi feltételeként kutatóink a kérdező-elemző tanári attitűdöt jelölték meg. Ennek tárta fel másik oldalát neveléslelektani könyveiben Harsányi István, amikor rámutatott, hogy a tanár ritka becses tulajdonsága, ha elvszerűen nyitott. A francia lélektan „disponzibilité”-nek, megszólíthatóságnak nevezi ezt a személyiségvonást, ami nem más, mint a kétirányú, szabad és demokratikus kommunikáció: párbeszéd, megbeszélés, a vita lehetősége. A nyílt, felszabadult tanár-diák kapcsolat megteremtésére szervezte kísérleteit a fővárosi Arany János kísérleti tizenkétosztályos iskolában Gádorné Donáth Blanka, aki (a kívánatos nevelési léggör, a kedvező érzelmi-akarati tónus szempontjából) a beleérző helyzetfelismerés

képességének (az empátiának), a türelemnek, a nyugodt következetességnek, a humor-nak és az ilyen alapon kialakított emberi nyitottságnak jelentőségét emelte ki.

E folyamatban az iparosodott, urbánus szocialista Magyarország nevelésügye rajzolt maga elé új pszicho-pedagógiai ideált, amely meghaladja mind az énkorlátozó-
aszketikus mintákat, mind a szemlélődő-humanista sztoicizmus példáit. Kettős megha-
ladásról van itt szó. Ez az epikureizmus a szocializmus viszonyai között mond igent a
modernizálódásra: racionális, hajlékony (ahogy egy szakember mondta: a gazdasági és
társadalmi mozgékony-sághoz a lelki mobilitást párosítja); aktív, a növekvő szociokul-
turális bonyolultságban eligazodásra törekszik, belátja, hogy a komplexitással együtt
jár a konfliktus és a kétértelműség; felismeri, hogy csak ütközések és feszültség árán
lehet viszonylagos nyugalmat teremteni. Másrészt azzal, hogy az epikureus ilyen módon
dinamikus társadalomban valósítja meg a szilárd erkölcsi elveket, igent mond önma-
gára is. Viszonylag tökéletlen világban kell az embernek megtalálnia önmagát, és az
adott világ ütközéseiben fejleszteni személyiségét és a környezetét – érzékeli az epi-
kureus, aki ezért egyszerre engedelmeskedik erkölcsének és a tényeknek. Részt vesz
a közéletben, alakítja, nevelődik benne – de nem olvad belé, viszont nem is húzódik
vissza a világtól. Magatartása így a részvétel és a távolságtartás egysége. Illúziók nél-
kül reális: úgy jut el a viszonylagos önmegvalósításig, hogy az egész életet élvezi, el-
lentmondásaival, nehézségeivel, harcosságával.

Van Rosa Luxemburnak egy kevésbé ismert börtönlevele 1917-ből, amely ennek
– a nálunk most dagogva megfogalmazódó – epikureus morálnak gyakorlati példája.
„Az egyetemes szerencsétlenség túl nagy ahhoz, hogy sóhajtozzunk” – írta a német
kommunisták első vezetője. „Ha, mint most, az egész világ kiszakad tengelyéből, akkor
megkísérlem megérteni, mi történt és miért történt, s továbbra már nyugodt leszek.
Még minden megmarad számomra, amiben örömöm telt: zene és festészet, felhők
és botanizálás tavasszal, a jó könyvek és jó embereim. Az érdeklődés egyetemességét,
a belső harmóniát mindenki el tudja érni, legalábbis tud rá törekedni. Leginkább a
politikai harcos. Mert én úgy vélem: egy harcosnak éppen nagyon is a dolgok felett
kell állnia, különben nyakig süllyed minden mocsokban.”

Rosa Luxemburg ugyanebben a levélben az epikureus Goethere hivatkozik. Lu-
kács György, aki – tudomásom szerint – egyedül foglalkozott a szocialista nevelés és
az epikureizmus kapcsolatával, híres Makarenko-tanulmányában a követendő mintát ép-
pen a nagy szovjet pedagógusban lelta meg. Így tehát a mai magyar neveléstudomány
jófajta hagyományok sodrába kapcsolta bele a közoktatást, amikor a mai közösségi
igényeknek megfelelő korszerűsítés során emelte mintává az epikureizmust.

Mi újat hoz az epikureus erkölcs és gondolkodás az eszmények nevelésében?

Mindenekelőtt szakítást a pedagógiai ideáltipikussággal. Nevelni – olvashatjuk
például egy nemrégiben megjelent cikkben (Kerékgyártó Imre: A film szerepe a tanu-
lók életében. M. K. 1979. 1.) – csak pozitív minták segítségével lehet. Ehhez azon-
ban nincs szükség a valóság romantikus átfestésére. Életünk – múltunk, jelenünk – és
a művészet produkál elég hús-vér jellemet, hibákkal megverve, de erényekkel gazda-
gon, akiknek elkötelezettsége, humanitása, emberi teljessége – ha szabad így mondani
– karnyújtásnyi közelségbe hozza hozzánk a példát. A többi türelem, találékonyság,
folyamatos nevelő munka, az ellentmondások feltárásának dolga.

Ez a szép és mély gondolatsor epikureus talajból hajtott ki. Mert ha azt mond-
juk, hogy az epikureus az igazságnak és a teljes életnek egyszerre elkötelezettje, és
ennek jegyében keres hús-vér embereket maga körül, akiket példaképpül állíthat oda,
akkor ezzel azt is mondtuk, hogy a népélet sűrűjéből keres ideálokat. Marx egykor
arról beszélt, hogy a munkásságnak nincsenek megvalósítandó ideáljai, hanem csak a

fejlődési lehetőségeket korlátozó erőket tolja félre az útból. Ez a gondolat szakítást jelentett a polgári forradalom és a polgári konszolidáció gyakorlatával, amely valóságos osztársadalmi szabályozók hiányában kívülről és felülről vitt be mozgosító eszményeket a társadalomba. A szocialista társadalomnak módjában áll a valóságos fejlődést, a társadalmi mozgásban benne rejlő valóságos érdekrendszert regulátorként felmutatni. Ezért hőseit is elsősorban a hétköznapokban, a teremtő munkában és a mindennapokból megmagyarázható tettekben és jellemvonásokban keresi.

Milyen a néphős? Megmondták a költők... Petőfi például a „Tiszteljétek a közkatonaikat” című csodálatos versében. Ahol fölébe emeli a névtelen bátrakat azoknak, akiknek „elvé, gazdasága vagyon”, akik „a dicsőség ragyogó szemének” varázsa alatt csinálhatnak karriert. Baranyi Ferenc például, aki a „győzelemtől méltán megittasult”, ormon álló hőssel szemben kiemeli, hogy „Körötte közlegények tették tovább, mi kellett: / bányásztak, esztergáltak, földbe magot vetettek.” (Jaj, mit tegyünk olyannal... , 1962.)

... Képmozgásban ábrázolja a film... Például Grigorij Cuhraj a Ballada a katonáról-ban. Ott, ahol a kiskatona félelmében lő ki három tankot; ott, ahol a bámuló parancsnokok előtt hősként egy csetlő-botló legényke bukkan fel, miközben beveri sisakját a fedezék gerendájába; ott, ahol a tehervagonban, a szénában nem tudni, ki tart jobban a másiktól, a kislány vagy a hős katona. Ábrázolja Jiří Menzel a „Szigorúan ellenőrzött vonatok”-ban, ahol az antifasiszta hősök mivel is foglalkoznak, mielőtt levegőbe röpítenék az ellenséget? Egyikük nőket ostromol vitézül, és egy különösen megható fenékre áhíttal nyomja rá munka- és ellenállási helyének, a vasútállomásnak a pecsétjét. A másikat, a főhőst, csaknem mindvégig szüzességének elvesztése érdekli, míg a harmadik főszereplő, a partizánlány meg nem oldja problémáját – mintegy mozgalmi munkában.

Íme, a művészet képlete: pátosz humorban, hősiesség a hétköznapokban, a fölemelő a gyarlóság mellett, egyszerűen azért, mert az úgynevezett pozitív hősök nem azért nagyszerűek, mert glóriás ideáltípusok, mert shakespeare-i értelemben minden hüvelykjük királyi, hanem azért, mert felismerik, hogy egy adott időpontban mit tudnak, mit lehet tenni.

Ezekben az esetekben az epikureus életélvezet abban jutott szóhoz, hogy figyelmessé tette az olvasót, a nézőt a speciális képességekre, amelyek átlagos körülmények között is felismertetik az emberről a legfontosabb és leghasznosabb tennivalókat, és figyelmessé tette az olvasót-nézőt a speciális körülményekre, amelyek az átlagos emberből is kinöveszthetik a sajátosan hősiest. Rejtett pedagógiai célzatuk így az emberi sokoldalúságra és a társadalmi helyzetek áttekinthető, rendszerezhető bonyolultságára hívja fel a figyelmet.

A múlttal leszámolni, ide értve a bennünk élő, és felfigyelni a jelenből már a jövőbe mutató tendenciákra, nemcsak patetikusan, szorongva, intellektuálisan vívódva, illetve lelkesedve lehet. Példaképet állítani, normát számonkérni – nemcsak ünnepélyesen, komoran, buzdítva és szidalmazva szabad, hanem sokkal szélesebb skálán játszva is. Vidáman, gúnyolódva, játékosan, szellemesen, groteszk formákban, szükség esetén önkritikusan, kompromisszumokat kötve.

Az epikureus ember mindig materialista erkölcselmélettel gyakorolja az erkölcsöt: az érdekmotiváció ismeretében és tiszteletében. A Rosa Luxemburg-levéltől egy mondatnál később, mint ahogy leszögezte: az egyetemes érdeklődés, a belső harmónia mindenki számára elérhető, egy latin mondás áll. *Ultra posse nemo obligatur*, vagyis hogy senkit sem lehet képességein felüli erőfeszítésre kényszeríteni. Ez az adott szó-

vegösszefüggésben azt is jelenti, hogy viszont odáig mindenkit el lehet juttatni, ha elfogadjuk a természetét olyanak, amilyen és ha – természetesen – maga is együtt akar haladni a nevelőjével.

A pedagógus, amikor magatartási mintát ajánl növendékeinek, esetleg személyes példájával sugall, a modernizálódott, érett szocialista társadalom életformájára nevel. Mindenki tudja, hogy amit ajánl, az egy a több lehetséges közül, mégpedig egy kisebb-ség által követett életforma. Gondoljuk csak meg, hogy egy átlagos középiskolás kollégiumban hány értékrendszerrel találkozhatunk... van diák, akinek családja a gyomrán és szabad óráin takarékoskodta ki a családi ház anyagi alapját; van, aki azt a példát látta maga előtt, hogy a lemondás, önmegtartóztatás a tudás felhalmozására is szolgálhat, és ezen az úton később el lehet jutni a késletetett kielégüléshez közéleti és kulturális téren. Láthatunk diákokot, aki nemet mond az aszkézisre, de igent a dolgozó életre; megfigyelhetjük, hogyan viselkedik az, akit elkap a felületes modernizálódás, és nemet mond a munkára, ám annál hevesebben igentli a fogyasztást.

Mit kezd velük, aki epikureus? Állásfoglalásaiban nem gyűjtja meg egyszerre az összes eszmei fényeket, mert azok elvakítanak. Ellenáll a gyerekekben amúgy spontán kialakuló eszményrendszerek kategorikus vagy-vagy értékeléseinek is. Az ideálokban való gondolkodást ugyan elfogadja, mint a megismerés folyamatában szükségszerű állomást, mégis arra törekszik, hogy az elvont eszményvilág helyébe egy mozgó képzelet-és gondolatvilág lépjen.

A diákokat körülvevő képzeleti és gondolati valóság is mozog. Abban is természetesen, mit ismer el ideálnak a társadalom. Nehéz megindultság nélkül tudomásul venni például, hogy a Kerepesi temető nemzeti panteonjában tavaly díszsírhelyet kapott Veres Péterné Nádasdi Julianna. Parasztasszony volt, írófeleség, hét gyereket szült. Ő volt a föld, amelytől Anteusz erőre kapott – mondta róla ott a temetőben Garai Gábor, az Írószövetség titkára.

Úgy érzem, epikureus szellemben hozott döntés volt ez, amely ismét, ezúttal igen magas szinten, irányította rá a figyelmet a hétköznapi ember és a társadalmi hős dialektikus kapcsolatára. Ezzel kigyúlt egy fénycsóva, amely a dolgozó asszonyok egész galériáját világítja meg mint hősokeket. Hősies az életadó, a megtartó, a szervező, a tűzhely melegét kialudni nem engedő asszonyi tevékenység, és hősnő sok mindenki, akiről nem gondolnánk, a Veres Péter-i asszonyokról talán a „Veri az ördög a feleségét” enyhén komikus, beszűkült, megkopott, de megkopottságában is tevékeny család anyójának alakjáig.

Ez a mértékadó mozdulat még nincs kodifikálva, nem foglalták továbbképzési anyagba, módszertani rendelkezésbe. Csak az a nevelő veszi észre, aki képes együtt-haladni a valósággal, együtt rezonálni azzal a kulturális és erkölcsi atmoszférával, amely a gyermekeket körülveszi. Nádasdi Julianna hosszú élete során sosem tanult meg helyesen élni, mégis hős volt; Ady Endrében a kötekedő ember, a vérbajos beteg épp úgy megfér a nagy költő rangjával, mint Aranyban a lírai nagyság és a zsugoriság; Juhász Ferencben a burjánzó, nehezen követhető költői nyelv és a létkérdések iránti érzékenység.

Ezek a tények beletartoznak az élet ellentmondásaiba, amit az epikureus, a teljes, a normális élet erkölcsi bajnoka természetesen fogad el. Mindezt összevetve azzal, hol tart még sokfelé a nevelési gyakorlat szemlélete, valóban nehéz túlbecsülni, hogy az iskolareform pedagógiája mintává éppen az epikureus magatartást emelte.

